

Златко ИВАНОВИЋ*

АМЕРИЧКА ПЕРЦЕПЦИЈА НОВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИКЕ НЕСВРСТАВАЊА

ABSTRACT: Following its failure to integrate Yugoslavia into the Western military alliance, American leadership ultimately agreed with Belgrade's new political strategy of non-alliance. Still, the United States tried to retain some influence on Yugoslavia's foreign policy through a program of military and economic assistance, thus keeping Yugoslavia away from the Eastern bloc. Eisenhower and Dulles' expectations to use Tito's growing influence on the emerging non-committed countries show that they, as well as Truman, based their policy towards Yugoslavia on geopolitical instead of ideological interests. With its new political course consolidated, Yugoslavia found significant political allies, creating a new force in international relations.

KEY WORDS: United States, Non-alignment, Tito, Nehru, Nasser

Прилаз Сједињених Држава ванблоковској политици новоослобођених земаља у првим годинама хладног рата био је негативан и непријатељски. Сматрало се да је таква политика усмјерена директно против Запада, као бјежање од моралне одговорности кад се међународна заједница налазила на историјској прекретници у борби против ширења комунизма¹. Политика невезивања за блокове је окарактерисана као неутрализам, према којој је Dulles заузео оштар став. Он је сматрао да неутралност значи изолационизам и одсуство бриге за судбину других, што сем у изузетним случајевима представља аморалну и кратковиду концепцију.²

* Аутор је докторант на Факултету политичких наука у Подгорици.

¹ Дипломатски архив Министарства спољних послова у Београду ПА, стр. пов., 1956, САД, ф-2, 229. САД и ванблоковска политика Југославије и новоослобођених земаља Азије и Африке.

² New York Times, 1956, 10. Јун

Томе је допринијело, између осталог, и то што су акције несврстаних земаља великим дијелом биле усмјерене против колонијализма, што је резултирало да су у Уједињеним нацијама често имале супротне ставове од западних савезника и озбиљно угрожавале њихову превласт у тој организацији, често добијајући подршку социјалистичких земаља. Ванблоковске земље, посебно Југославија, окривљују се за примјену двоструког стандарда у односу на Исток и Запад, при чему се тврди да оне енергично иступају када се ради о колонијалном питању, док су углавном биле резервисане према интервенцијама блока источноевропских земаља³.

Концепт мирољубиве коезистенције био је супротан ставу америчке хегемоније у Европи и остатку свијета. Дио дилеме која се тичала америчке спољне политике се можда налазио у Ајзенхауеровом говору током предсједничке кампање 1952. Године, када је изјавио да Сједињене Државе никада неће бити мирне док комунистичке земље не одаберу сопствени пут. Више него вјероватно, Ајзенхауер је вјеровао да одабирање сопственог пута значи демократско и слободно тржиште, прије него пут заснован на независности, социјализму или мирољубивој коезистенцији коју је Југославија усвојила. Упркос томе што се Тито средином педесетих удаљио од Сједињених Држава и оштро гушио све гласове протеста против комунистичке власти, америчка администрација је и даље подржавала Тита као „симбол разлика у комунистичком свијету“, али и зато што је несврстане држао подалеко од утицаја Москве⁴.

Југословенска интеракција са азијским и афричким земљама се постепено интензивирала. Југословенски политички лидери, војне и привредне мисије, синдикалци и умјетници посјећивали су и узвраћали посјете својих колега из Индије, Бурме, Етиопије и Египта. Циљеви тих активности били су тродимензионални: 1) да се оснаже југословенски напори и оконча позиција релативне изолације тражењем политике идеолошких истомишљеника, 2) да се земља повеже са прогресивним снагама у свијету, и 3) да се развијају тржишта југословенских предузећа посредством настајућих тржишта у Азији и Африци⁵.

У овом периоду се већ називу и нека нова војно-политичка стремљења Југославије: обнављање односа са СССР-ом и окретање према Трећем свијету. Тако су током јесени 1953. године почели први конкретни преговори о испорукама наоружања и војне опреме за земље

³ L. W. Martin, *Conservative View of the New States, Neutralism and Nonalignment*, New York, 1972.

⁴ Предраг Симић, Тито и НАТО, Београд 2008, стр. 94.

⁵ Alvin Z. Rubenstein, *нав. дјело*, стр. 39.

Трећег свијета. Сљедећи период донијеће интензивну сарадњу у смислу продаје или чак поклањања оружја, школовање припадника армија тзв. Трећег свијета у Југославији и друге видове сарадње. У овом тренутку сарадња са оваквим армијама била је за Југословене утемељење њихове позитивне самоперцепције, али и својеврстан вентил, премда су на неки начин били притиснути и са Запада, пријатељски, и са Истока, сасвим непријатељски⁶.

На првој социјалистичкој конференцији азијских земаља одржаној у Рангуну јануара 1953. године Југославија је направила значајан продор на позорницу азијског социјализма. Југословенски представници Милован Ђилас и Алеш Беблер су истакли три главне теме које су проистикале из југословенског искуства: могућност малих нација да сачувају своју независност у свијету којим доминирају супер-силе, разлике између југословенског и совјетског социјализма, као и улогу радничких савјета и самоуправљања у промовисању демократије и социјализма⁷.

Три су земље преко којих је Југославија успоставила везе са Афро-Азијом: Етиопија, Бурма и Индија. Етиопија је била прва афричка земља са којом је Југославија успоставила контакте на Париској мировној конференцији 1947. године. Сарадња се проширила и на Уједињене нације гдје је Југославија подржала етиопски захтјев према Еритреји, а Етиопија је вратила поводом Трста. Др Јоже Филфан је у октобру 1951. године предводио прву југословенску мисију добре воље у Етиопији и Египту. Као резултат те мисије, у јулу 1954. године је услиједила посјета цара Хајла Селасија, првог афричког званичника који је посјетио Југославију, чиме је започет период Титовог активног дружења са најзначајнијим лидерима Африке и Азије⁸.

Пријатељство са Индијом је постепено сазријевало, упркос блиским односима које су успоставили Алеш Беблер и Сер Бенгал Рау. Ово пријатељство је било много важније Београду него Њу Делхију. Док је Југославија отворила амбасаду у Индији 20. априла 1950. године, индијска влада је одлучила да акредитује амбасадора у Београду тек октобра 1954. Током сукоба Југославије са земљама Информбироа, Индија је приоритет давала неутралистичкој политици и очувању пријатељских односа са Совјетским Савезом, замјерајући Југославији тјешње вези-

⁶ Бојан Б. Димитријевић, *ЈНА од Стаљина до НАТО пакта*, Београд 2005, стр. 391.

⁷ *Pregled međunarodne politike*, „*Tokom socijalističke konferencije u Rangunu*“, том 4, број 1 (јануар 1953), 5; *Pregled međunarodne politike*, „*Dobar početak u Rangunu*“, том 4, број 3 (фебруар 1953),

⁸ Душан Биландžич, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945-1969*, Zagreb 1969, стр. 82.

вање за НАТО пакт и западне силе. Посјета Виђаје Лакшми Пандит, Нехруове сестре Југославији јуна 1954. године била је од изузетног значаја за приближавање двије земље, подстакавши индијску владу да интензивира односе са Југославијом. У име своје владе она је упутила позив Титу да дође у Индију, и посјета је услиједила октобра 1954. године.

У августу 1953. године је прва војна делегација Египта посјетила је Југославију, чиме су створени услови за продају пјешадијског наоружања Египту. Упркос америчком и британском противљењу, Београд је реализовао продају, чиме је значајно подигао свој рејтинг у Каиру. Својом спремношћу да испоручи оружје Бурми, Египту и Алжиру у вријеме кад ниједна друга сила то није желјела, као и спремности да на себе навуче гњев Запада са могућим политичким и економским последицама по себе, Југославија је предузимала огромне кораке ка учвршћивању свог кредибилитета међу новоослобођеним земљама у вријеме њихове највеће неизвјесности и осјећаја политичке слабости⁹.

Послије 1952. године, фрагментарни контакти са Бурмом добили су кохерентан и срдачан облик. Југословенска војна мисија послата у Бурму у децембру 1952. године закључила је споразуме о испоруци минобачача и брдске артиљерије. Најважанији бурмански руководиоци били су импресионирани југословенским социјалним програмом и као резултат тога упућен је позив Југословенима да присуствују Алжирској социјалистичкој конференцији у Рангуну, што је Југословенима омогућило да успоставе чврсте односе са азијским социјалистичким партијама. Даље интересовање Бурманаца за усвајање југословенског модела у Азији услиједило је након Титове посјете Бурми у јануару 1954. године¹⁰.

Међутим, Београд је морао бити веома опрезан код успостављања односа са земљама Трећег свијета, као што је Индија, усљед могућности да буде оптужен за неутрализам. Док год је постојала јасна и присутна опасност од совјетско-сателитског напада, Југославија је била принуђена да истраје у одлучности да остане ван блокова на веома суптилан начин. Београд је чинио све што је у његовој моћи да остане ван НАТО-а, док у исто вријеме није могао себи дозволити да остане лишен америчке економске и војне помоћи, као ни безбједносних гаранција које су биле главно средство одвраћања од совјетске агресије. То је оставило нешто простора Београду да смисли, промовише и јавно подржи несврстану политику. На крају 1952. године када су односи са Западом били

⁹ Ибид.

¹⁰ Jovan Čavoški, *Arming Non-Alignment: Yugoslavia's Relations With Burma and the Cold War in Asia (1950-1955)*, Cold War International History Project, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP61_Cavoski_web.pdf

на најнижој тачки, Тито је нашао за сходно да умири Сједињене Државе поводом југословенских дјеловања. Амерички амбасадор у Београду Џорџ Ален се 7. јануара 1953. године сусрео са Титом који га је увјеравао да Југославија неће, чак и кад би могла, вратити у табор лагера, као и да је сваки облик неутрализма или изолације немогућ¹¹.

ЦИА је у својим аналитичким извјештајима о Југославији бељежила да је између 1954. и 1955. године Југославија са опадањем опасности од совјетске агресије развијала своју политику „мирољубиве коегзистенције.“¹² У југословенској штампи почело је објављивање серије чланака о питањима антиколонијалне политике и развоја земаља које су тек добиле независност. Током октобра 1954. године у Борби су објављивани чланци на тему коегзистенције у којима је она дефинисана не у свом уобичајеном значењу, већ у смислу сарадње с циљем очувања мира. Према Борби, свака земља која није била за коегзистенцију, вјеровала је у неизбјежност рата¹³.

САД су на југословенску политику несврстаности гледале у почетку доста негативно и са великим неповјерењем, што се веома споро мијењало, док је Совјетски Савез прије Стаљинове смрти био релативно незаинтересован за такву политику, да би јој касније пружао подршку, која је прво била доста ограничена, а потом све озбиљнија¹⁴.

Већина америчких сенатора, политичара и новинара сматрала је да је помоћ коју је Југославија добијала несразмјерно велика у односу на користи које су САД имале од њене политике и да је стога треба изнова процјењивати. Мање од двије недјеље прије него што је Хрушчов посјетио Београд, директор ЦИА Ален Далс нагласио је да су пред Брозом биле три могућности: приближити се Западу, вратити се Истоку, или наставити неутралистичку политику. Трећа се могућност Далсу чинила најизвјеснијом¹⁵.

Промјена околности у односима са Совјетским Савезом омогућила је Југославији да почне да води смјелију несврстану политику, што је и услиједило у другој половини 1954. године. Након шест година свако-

¹¹ *Ambasador u Jugoslaviji (Alen) Stejt Departmentu, 8. januara 1953; Foreign Relations of the United States, 1952-1954, vol VIII, str. 1333-5.*

¹² From “National Communism” to National Collapse, *US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990*, National Intelligence Estimate no. 31/1-55, May 19, 1955, str. 181.

¹³ Nick S. Ceh, *United States-Yugoslav Relations During the Early Cold War, 1945-1957*, Chicago 1998, str. 273.

¹⁴ Dragan Bogetić, „Razvoj sovjetskih i američkih stavova prema politici i pokretu nesvrstanosti“, *Istorija XX veka*, broj 1-2/1986, str. 101-126.

¹⁵ FRUS/1955/Vol XXVI/DOC. 241/642-643 I 644-645. (u Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb, str. 82.).

дневних граничних инцидената, економске блокаде, изолације из међународног комунистичког покрета, као и изнад свега, смањене опасности совјетско-сателитског напада, изгледи за нормализацију односа са Совјетским Савезом су постали реалност. У писму од 22. јуна (прве директне комуникације између југословенско – совјетског руководства од прекида 1948. године), Совјети су иницирали побољшање односа двије земље¹⁶. Никита Хрушчов, нови совјетски лидер и први секретар Совјетске комунистичке партије признао је совјетску кривицу за прекид односа 1948. године. Каснијих мјесеци тајна кореспонденција Тита и Хрушчова се наставила, што је ишло ка линији побољшања односа између двије земље и елиминисању опасности директне војне интервенције. То је Титу дало шири маневарски простор да смањи зависност од Запада и успостави еквидистанцу са оба блока¹⁷.

У исто вријеме, односи са Западом су били на врхунцу. Југославија је остварила два дугорочна циља за која јој је била потребна западна помоћ. Након дугогодишњег преговарања потписан је Балкански пакт Грчке, Турске и Југославије. Посредством овог пакта, Југославија је обезбиједила индиректне гаранције од совјетског напада, без обавезе да се придружи НАТО-у. Такође, коначно је ријешен и дугогодишњи спор са Италијом око Трста. Југославија и Италија су 5. октобра у Лондону потписале коначан текст споразума којим је Слободна Територија Трста подијељена постојећим линијама раздвајања¹⁸.

Југословенско одређење за несврстаност није имало само политичке разлоге. Важан аспект овог проблема чинили су и економски интереси (Југославија је била претежно аграрна земља која је обнављала ратом уништenu привреду и након совјетских настојања да Југославија не развија тешку индустрију смањене су могућности пласмана југословенских производа на тржишта западног свијета којима није била дорасла); војни интереси (залагањем за принципе независности малих земаља и афирмацијом таквих начела стварало се повољно окружење, док је војна индустрија на другој страни, посебно у периоду постојања опасности од СССР-а и његових савезника, доживјела нагли развој, па су ти производи могли бити пласирани на тржишта

¹⁶ Pismo Sekretara CKKPSS N.S. Hruščova Generalnom sekretaru SKJ J.B. Titu, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi*, Zbornik dokumenta, priređivači Ljubodrag Dimić, Miladin Milošević, Đorđe Borozan, I.V. Buharkin, L.V. Vnukova, J.A. Zelenko, M.K. Kravčenko, V.A. Soljanski, Beograd 2010, str. 660-663.

¹⁷ Svetozar Rajak, *In search of a Life Outside the Two Blocks, Yugoslavia's Road to Non-Alignment, Velike sile i male države u hladnom ratu-slučaj Jugoslavije*, Beograd 2005, str. 94; Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955*, Podgorica 1999.

¹⁸ Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik radova, Beograd 2008; Bojan B. Dimitrijević, *JNA od Staljina do NATO pakta*, Beograd 2005, str. 325-390.

земаља Трећег свијета која нијесу имала сопствену индустрију),¹⁹ као и културни и религијски разлози.

Узајамно неповјерење Југославије и западних сила у вези са њеним међународним апсирацијама испољено је већ приликом првих контаката са водећим личностима Индије, Бурме и Египта. Полазило се од тога да је политика мирољубиве коегзистенције, коју је Југославија све више заговарала, била слична политици коју је истовремено пропагирао и Совјетски Савез у склопу своје „мировне офанзиве.“

Такву политику „неутрализма“ како ју је Запад називао, Сједињене Државе су осуђивале као средство за слабљење утицаја НАТО у Европи, али и Азији и Африци. Још прије Титовог пута за Индију и Бурму, амерички амбасадор му је предао мемоар своје владе о погледима Сједињених Држава на ситуацију у Азији, с намјером да југословенски предсједник у свом наступу и то узме у обзир. У том документу се за заоштрени ситуацији у Азији као искључиви кривци наводе НР Кина и Совјетски Савез.

Зато се Сједињене Државе појављују као снага која жели да помогне лидерима слободне Азије, напомињући да су Сједињене Државе на сличан начин поступиле и када је Југославија била угрожена од Совјетског Савеза²⁰.

Титова посјета Индији и Бурми крајем 1954. године и почетком 1955. године државама које су већ имале разрађену и политички уобличену доктрину коегзистенције представљала је преломан догађај за коначно дефинисање нове југословенске стратегије, али и за касније формулисање широке платформе за институционализацију мултилатералног дјеловања ванблоковских земаља у оквиру покрета несврстаности. Титова посјета југоисточној Азији и успостављање првог личног контакта са египатским предсједником Насером при проласку кроз Суец по повратку у Југославију, био је први и најзначајнији корак у развијању трајних пријатељских односа између Тита, Нехруа и Насера, тројице државника који ће појединачним односима највише допринијети окупљању и афирмацији и развоју покрета несврстаности. То путовање ће се касније потврдити као значајно, јер се јавља као претеча иницијативе која ће довести до ширег окупљања земаља са свих континената²¹.

За Југославију је од посебног значаја било упознавање политике Индије, земље која је прва почела да теоријски обликује доктрину несврстаности. У том контексту, посебну тежину је имала чињеница

¹⁹ Aleksandar Stamatović, *Vojna privreda Druge Jugoslavije*, Beograd 2001.

²⁰ Dragan Bogetić, *Nova strategija spolje politike Jugoslavije 1956-1961*, Beograd 2006, str. 49.

²¹ Dimče Belovski, *Poreklo i ciljevi nesvrstanosti*, Beograd, 1975, str.10.

да је Тито био први председник једне европске државе који је појетио Индију послуже стицања независности. Посебан публицитет је дат Титовом говору у индијском парламенту 21. децембра 1954. у коме је југословенски председник указао на потребу координисаног дјеловања Југославије и новоослобођених држава Азије и Африке на свјетској сцени. То је учинио постављајући нека од суштинских питања међународних односа, између осталог и нужност борбе против блоковске подјеле свијета, као и зашто се активности ванблоковских држава не смију свести на регионалну дјелатност већ морају имати универзалан значај²².

Међутим, индијско руководство је имало приличне резерве према концепту активне мирољубиве коегзистенције. Премијер Нехру је био далеко склонији идеји о регионалном повезивању азијских држава, док су му се Европа и остали дјелови свијета чинили сувише далеки и мање важни. Судећи по исцрпним извјештајима југословенске амбасаде у Индији, индијско руководство се држало изразито резервисано у погледу иницијатива за тјешње повезивање двију држава.²³ Тито је морао отклонити Нехруове сумње у погледу југословенског чланства у Балканском пакту и појаснити став према НАТО-у.²⁴

Сличне ставове у вези са начелима коегзистенције југословенски председник је изложио нешто касније приликом посјете Бурми и сусрета са председником Бурманске уније Ба Уом у Рангуну, као и у интервјуу листу „Nju Times of Burma.“ Тито је прецизирао да је погрешно сврставати процесе сарадње држава различитих политичких система на регионалне размјере, већ га је нужно сагледати на много ширем плану, као пут у правцу све тјешњег повезивања и организовања међународне заједнице²⁵.

По повратку из Индије и Бурме Тито се на броду Галеб сусрео са Насером 5. фебруара 1955. године. Борба је изјавила да је „висок степен сагласности о свим важнијим свјетским питањима допринио сазријевању и конкретизацији југословенско-египатске визије организованог наступа и заједничке акције ванблоковских држава у међународним односима.“²⁶

Поред ових земаља, све приснији југословенски партнери у реализацији концепта активне мирољубиве коегзистенције постајале су и

²² J. B. Tito, *Govori i članci, knjiga X*, Naprijed, Zagreb 1966, str. 22-23.

²³ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova u Beogradu (DAMSPB), PA, 1955, f-1, 117.

²⁴ Momir Stojković, *Tito, Nehru, Naser - Nastanak i razvoj politike nesvrstavanja*, Beograd, 1983.

²⁵ J. B. Tito, *Govor i članci, knjiga X*, Naprijed, Zagreb 1966, 65-67.

²⁶ Borba, 6. februar 1956. године, *Zajednički kominike o razgovorima predsjednika Tita i premijera Nasera*.

Индонезија и Сирија, које су такође након стечене независности чиниле прве кораке у изналажењу оптималних оквира унутрашњег и спољно-политичког система. Радило се о сличностима у борби са великим силама и елиминацији њиховог утицаја на сопственом националном простору и сличне визије будућности изградње – неукључивање у блокове.²⁷

Догађаји који су услиједили послје Титовог пута у Индију и Бурму показали су да су будући лидери покрета несврстаности генерално постигли сагласност о потреби окупљања свих ванблоковски оријентисаних држава. Друга тековина тог путовања била је област билатералних односа са тим државама и економске појединости које су се могле постићи из начелних договора постигнутих у том контексту. То је резултирало заузимањем новог југословенског економског курса према овим афро-азијским земљама, што је Тито образложио у свом експозеу у Савезној народној скупштини 7. марта 1955. године.²⁸

Конференција одржана у Бандунгу, Индонезији, од 9. до 24. априла 1955. године представљала је сљедећи значајан датум у развоју коегзистенције. Југославија на ову конференцију није била позвана.²⁹ Док су Америкаци сматрали да су амерички интереси остали заштићени у Бандунгу, као и да је Нехру доживио неуспјех у ширењу неутралности у Азији и стварању Трећег блока, совјетски лидери су сматрали да су афро-азијске земље у Бандунгу изразиле спремност раскида са западним војним савезима.

Развојем и афирмацијом политике несврставања, нарочито послје Бандушке конференције, у америчкој штампи све се више дизао глас који је захтијевао измјену америчке спољне политике и неадекватног односа према политици несврставања. Ово тим прије јер се сматрало да ће негативан став и негирање вриједности политике несврставања у западним земљама омогућити СССР да повећа свој утицај у несврстаним земљама.³⁰

Мада је након повратка са свог првог путовања у земље Азије и успостављања односа са Совјетским Савезом, Тито успио убиједити Сједињене Државе да више нема повратка у лагер, Вашингтон није био одушевљен његовим честим критикама НАТО-а. Називајући Сјеверноатлански савез „америчким системом“ милитаризације Европе који је можда био оправдан у вријеме Стаљина, никако се није могао оправдати његов наступ наспрам новог совјетског руководства које је,

²⁷ Dr Ranko Petković, *Tito i nesvrstanost*, Beograd, 1975, 19-24.

²⁸ J. B. Tito, *nav. djelo*, str. 128-129.

²⁹ Aleksandar Novačić, Miodrag Đukić, *Nesvrstani od Beograda do Kolomba*, Oslobođenje, Sarajevo, 1975, str. 27.

³⁰ Department of State Bulletin, 1956, str. 1004, prema L.Hanon, cit. P. XII-4.

како је Тито сматрао, било заинтересовано за сарадњу. Тито је такође критиковао Сједињене Државе због агресивних потеза подршке Чанг Каи-шеку на Формози против Кине: „Народи азијских земаља препознају да агресија Сједињених Држава на кинеску територију Тајвана угрожава свјетски мир у Азији и читавом свијету.“³¹

Такве критике су биле веома иритирајуће за Американце који су сматрали, као и државни секретар Џон Фостер Дулс, да је сваки свјетски лидер који није био проамерички настројен, био је или неутралан, или је морао бити просовјетски оријентисан. Џорџ Мини, начелник Америчке федерације рада и Конгреса индустријских организација, одвраћао је пословне лидере који су били заинтересовани за успостављање пословних контаката са Југославијом, називајући Нехруа и Тита подржаваоцима и савезницима комунизма. Елеонора Рузвелт је оповргавала такав став, подсећајући Минија да „постоје подручја у свијету гдје комунизам значи нешто другачије од онога што је он значи овдје (у Сједињеним Државама).“ Она је заговарала стрпљење, разумијевање и напоре како би се постигао већи степен слобода и напретка у свакој комунистичкој земљи отвореној за промјене као што је Југославија, са чиме се предсједник Ајзенхауер и сагласио.³²

Сљедећи корак ка уобличавању покрета несврстаности представљала је узвратна Нехруова посјета Југославији од 30. јуна до 7. јула 1955. године којој је присуствовала и његова кћерка Индира Ганди³³. Од тада комуникација двију земаља биљежи сталан успон, што је резултирало низом усаглашених иницијатива и иступања у ОУН, гдје су обје земље наступале заједнички у борби против колонијализма, као и приликом избора Југославије за сталног члана Савјета безбједности.

Наредне 1956. године дошло је до поновне посјете Нехруа Југославији и сусрета са Титом на Брионима 18-19. јула, гдје је већ боравио египатски предсједник Насер. Тито је намјеравао да одигра кључну улогу посредника између значајних земаља у развоју, али не путем велике конференције као оне у Бандунгу, већ кроз састанак на врху који би обухватао најзначајније личности тог свијета.³⁴ Међутим, сам предлог за одржавање тројног састанка Тита, Нехруа и Насера на Брионима дао је премијер Индије, што потврђује и повјерљива грађа

³¹ Jules Archer, *Red Rebel, Tito of Yugoslavia*, New York 1969, str. 155-156.

³² J. Archer, *nav. djelo*, str. 156.

³³ Архив Југославије, I-3-a/38-9. *Posjeta indijskog Predsjednika vlade Nehrua Jugoslaviji, 30. jun – 7. Jul 1955.*

³⁴ Jovan Čavoški, *Jugoslavija i daleki istok-Treći svijet između Jugoslavije i Kine*, Institut za noviju istoriju Srbije, Zbornik radova “Jugoslavija u hladnom ratu”, Beograd, 2010, str. 64-65.

Дипломатског архива у Београду.³⁵ Тројица државника су након размјене гледишта усвојили саопштење, касније помињано као Брионски документ³⁶ који се означава као историјска прекретница и кључни догађај у склопу инцијатива ванблоковских држава за стварање покрета несврстаности. Међутим, он ипак није имао толику улогу и значај који му се приписује.³⁷

Питање организовања састанка на Брионима је у Сједињеним Државама посматрано као један у низу све уочљивијих и одлучнијих корака ка преоријентацији југословенских спољнополитичких приоритета и све већем удаљавању од позиција западних земаља³⁸.

Слиједили су нови сусрети са државницима новоослобођених земаља и размјене узајамних посјета Сукарна и Нкрумаха, посјета Сиханука Југославији у лето 1956. године и потом друго велико азијско Титово путовање крајем 1958. у току кога ће посјетити Индонезију, Бурму, Цејлон, Етиопију, Судан и Египат. То су, упоредо са другим сусретима, биле велике етапе у обличавању политике несврстаности.³⁹

Одмах након сусрета на Брионима, египатски предсједник Насер је донио одуку о национализацији Суецког канала, не обавијестивши при томе саговорнике о таквој намјери. Запад је касније и Југославију и Индију сумњичио да су на Брионима охрабриле Насера да прибјегне таквој мјери.⁴⁰ И југословенски амбасадор у Москви Вељко Мићуновић је у разговорима са Хрушчовом стекао утисак да су Совјети сматрали да су Броз и Нехру били унапријед обавијештени о Насеровој намјери.⁴¹ Тиме је Насер покренуо најопаснију кризу на Средњем истоку током хладног рата.⁴²

Запад је у цјелини југословенске антиколонијалне ставове и наступе сматрао акцијом директно у функцији совјетског блоковског интереса, односно политике дестабилизације и слабљења западног одбрамбеног система. Стога су свака изјава поводом разговора у Индији и Бурми и сваки наговјештај будуће сарадње праћени са подозрењем и неодобравањем. Посебно нерасположење изазвала је вијест објављена 17. јануара 1955. године на конференцији за штампу у Рангуну да је Југославија

³⁵ *Međunarodna politika*, Beograd, 882/1987; AJBT, KPR I-3 c (u Pero Simić, *Tito-fenomen stoljeća*, Zagreb 2009, str. 289).

³⁶ *Zajednička izjava*, Međunarodna politika, br. 152-153, Beograd 1956, str. 1 (u Dr. Bojana Tadić, *Osobnosti i dileme nesvrstanosti*, Beograd, 1982, str. 105.)

³⁷ Tvrtko Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, Zagreb 2011, str. 38-40.

³⁸ D. Bekić, *nav. delo*, str. 740-743.

³⁹ Lazar Mojsov, *Dimenzije nesvrctanosti*, Beograd 1980, str. 78.

⁴⁰ DAMSPB, 1957, STR.POV., f-3, 325, Jugoslovensko-indijski odnosi u 1956-1957. godini.

⁴¹ Veljko Mićunović, *Moskovske godine (1956-1958)*, Zagreb 1977, str. 118.

⁴² Džon L. Geddis, *Hladni rat*, Clio Beograd, 2003, str. 252.

понудила Бурми да јој поклони наоружање за опремање једне бригаде њене армије. На Западу се све више јављала бојазан да је југословенски поклон Бурми издвојен из помоћи коју је Југославија добијала од западних сила. Југословенски министар спољних послова Коча Поповић је рекао да се не ради о оружју из САД и Велике Британије, него о оружју домаће производње.⁴³ Стога су Титови контакти у Индији и Бурми, који су означили нову југословенску спољнополитичку стратегију усредсређену на супростављање блоковској подјели свијета и приближавање новоформираним афро-азијским државама, имали изузетно негативне реперкусије на односе Југославије и Запада.

Треба напоменути да Југославија није давала повода за спекулације о свом новом неутралистичком спољнополитичком курсу. Током посјете Индији и Бурми, Тито је инсистирао на тези да југословенска политика несврстаности нема ничег заједничког са политиком неутрализма или пасивности. Југословенску политику окарактерисао је као активну, позитивну и конструктивну.⁴⁴

Упорно југословенско дистанцирање од политике неутрализма и потенцирање закључака усвојених у Индији и Бурми, којима су три ванблоковске земље потврдиле намјеру да заузму активан став према савременим збивањима у свијету, резултирали су постепеним ублажавањем ставова САД и других западних сила према њиховој новој спољнополитичкој оријентацији. Блоковска логика није дозвољавала афирмативно третирање несврстане логике, али су бар створени услови за њено уважање као респектабилне међународне опције.⁴⁵ Ипак, касније је преовладао став да покрет блоковски неангажованих земаља може бити користан за западни свијет пошто ограничава ниво продора Совјетског Савеза на простор тек формираних држава Азије и Африке⁴⁶. Зато су у званичним реакцијама Американци говорили о позитивној улози брионског састанка истичући значај југословенског учешћа и њеног међународног угледа.⁴⁷ Амерички дипломатски кругови су наглашавали значај сусрета коме је посебан печат давала Југославија с обзиром на карактер њене спољне политике. Југословенско учешће је сматрано гарантом придржавања начела прокламованих Брионском декларацијом.⁴⁸

Све већи интерес Југославије да успостави тјешњу сарадњу са новоослобођеним афро-азијским државама и безрезервна подршка њи-

⁴³ Bilten TANJUG, Vijesti stranih agencija, 17. januar 1955. godine; D. Bekić, *nav. djelo*, str. 739.

⁴⁴ Borba, 25. decembar 1954.

⁴⁵ Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Beograd 2006, str. 52.

⁴⁶ J. L. Geddis, *Hladni rat*, Clio Beograd, 2003, str. 224-228.

⁴⁷ DAMSPB, PA, 1956. godina, f-90, 411648, Izvještaj ambasade u Vašingtonu DSIP-u.

⁴⁸ DAMSPB, PA, 1956. godina, f-90, 411644, Izvještaj ambasade u Moskvi DSIP-u.

ховом спољнополитичком курсу, негативно су дакле утицали на југословенске односе са САД, будући да се та стратегија у великој мјери поклапала са међународним ангажманом Совјетског Савеза и његових сателита. Иако још нијесу постојале организационе и политичке препоставке за јединствен наступ ванблоковских земаља у питањима од зеједничког интереса, Југославија је у знатној мјери успјела да заинтересује своје будуће партнере из покрета несврстаности за ту политичку опцију која ће касније битно утицати на општу констелацију снага у свијету.⁴⁹

Упркос радикалне преорјентације у југословенској спољнополитичкој стратегији, САД су наставиле да пружају свесрдну помоћ економском отварању Југославије према Европи, у чему су видјеле могућност даљег инкорпорирања југословенске привреде у западноевропско тржиште. САД су задржале уходан оквир економске сарадње са Југославијом, настављајући да пружају помоћ Југославији мимо замрзлог Трипартитног програма гдје су Велика Британија и Француска имале симболичну улогу. Због немогућности Југославије да заустави стални тренд континуираног раста диспропорције у њеном трговинском билансу редовне робне размјене и комерцијалних трговинских односа са Сједињеним Државама, интерес Југославије за тим обликом економске сарадње са Сједињеним Државама је опадао. Стога је Југославија жељела да стави тежиште на сарадњу са западноевропским и источноевропским земљама чији су системи били компатибилнији са њеним.⁵⁰

Далеко већи интерес за сарадњу постојао је за другу сферу „билатералне сарадње“ са Сједињеним Државама - редовно примање економске помоћи од те земље. Поред износа помоћи који је за сваку годишну одобравао амерички Конгрес, на основу америчког Закона о узајамној безбједности (*Mutual Security Act*) из 1951⁵¹, од изузетног значаја за Југославију била је и економска помоћ у пшеници још неким пољопривредним производима, чиме је фактички омогућавано очување њене економске и социјалне стабилности.

Додатни фактори ограничења касније сарадње са САД били су и све учесталији сусрети Тита и Хрушчова и обостране иницијативе за интензивирање југословенско-совјетске сарадње⁵², југословенска

⁴⁹ Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Beograd 2006., str. 125.

⁵⁰ DAMSPB, PA 1957, SAD, f-93, 28983, Jugoslovensko-američki privredni odnosi.

⁵¹ Тај закон је замијенио програм америчке помоћи савезничким државама (реализован од 1948. до 1951. године) – Маршалов план.

⁵² Утисак САД да је Југославија промијенила своју политику, нарастање антиамеричког расположења у Југославији, необјективно потенцирање совјетског курса указао је и амерички амбасадор Риддлебергер током серије разговора са државним подсекретаром Срђаном Прицом што је убрзо резултирало негативним исходом расправе у аме-

подршка Египту у склопу иницијатива за разрјешење Суецке кризе⁵³ и окончања арапско-израелског сукоба, као и став Југославије према алжирском питању⁵⁴ и актуелном процесу деколонизације уопште.

У америчким политичким круговима дошло је до изразите поларизације на оне који су сматрали да је Југославија задржала независност те да јој треба одобрити редовну економску помоћ као и ранијих година и на оне који су оштро критиковали владу због подршке комунистичкој Југославији. Главни заговорници помоћи Југославији били су предсједник Ајзенхауер и државни секретар Далс, као и највећи број чланова Стејт Департамента. Они су полазили од чињенице да Југославија због самосталног пута у социјализам и развијања односа са Трећим свијетом и даље игра важну улогу у слабљењу монолитности совјетске групације држава, а као чланица Балканског савеза са Грчком и Турском представља значајан фактор пенетрације НАТО у југоисточној Европи. Опоненти таквом ставу били су углавном конгресмени из Републиканске странке предвођени утицајним сенатором Вилиамом Ноуландом из Калифорније.⁵⁵

Периодичне размјене југословенско-америчких оптужби због појединих неприкладних изјава представљале су уобичајену појаву која је годинама пратила сарадњу двију земаља које су биле удаљене у сфери идеолошко-политичких стремљења, али блиске на плану спољнополитичких прагматичних императива. У склопу једине законитости у односима двију страна: успон - пад, дошло је до санирања политичких анимозитета и стварања предуслова за наставак економске помоћи.⁵⁶

ричком конгресу о пружању финансијске помоћи Југославији (ДАМСПБ, 1956, ПА, САД, ф-83, 45 939, 46 820, 46821, 47601, Забиљешка о разговору Државног подсекретара за иностране послове Срђана Прице са америчким амбасадоором Рајдлбергером, 19. априла, 5. маја, 7. маја, и 18. маја 1956. године).

⁵³ Југославија је подржала одлуку Египатске владе од 26. јула 1956. да национализује Компанију Суецког канала и сама преузме управу над том важном међународном саобраћајницом, чиме је довела до озбиљне кризе на Блиском истоку. (Ј. Б. Тито, Борба за мир и међународну сарадњу, БИГЗ, 1972, стр. 184-185); Александар Животић, Југославија и Суецка криза, Београд 2008, стр. 89-115).

На тројном састанку Тита, Насера и Нехруа на Брионима јула 1956. године, Југославија је подржала Фронт националног ослобођења у алжирској борби за национално ослобођење Алжира (Заједничка изјава, Међународна политика, бр. 152/153, Београд 1956, стр. 1).

⁵⁴ Ljubiša S. Adamović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko – jugoslovenski ekonomski odnosi poslije Drugog svjetskog rata*, Beograd 1990, str. 60.

⁵⁵ У Београду је 3. новембра 1956. године потписан Споразум ФНРЈ и САД о испоруци робних вишкова САД Југославији, чиме је укупна вриједност помоћи коју је Југославија примила од САД у виду поклона и привредних производа достигла 680 милиона долара.

⁵⁶ DAMSPB, PA 1957, SAD, f-3, 369 i 375.

Међутим, будући да Југославија није више била војно угрожена, настојећи да елиминише једнострану војну зависност од САД, спријечи све оштрију антијугословенску кампању у америчком конгресу, као и обострано незадовољство ефектима и понашањем супротне стране у реализацији програма војне помоћи, југословенски предсједник Тито је 6. децембра 1957. године обавијестио амбасадора Ридлбергера о одлуци о обустави америчке војне помоћи⁵⁷ чиме је завршена једна ера у југословенско-америчким односима и започета нова.

Закључак

Након све интензивнијег заузимања новог спољнополитичког курса Југославије, њена сарадња са Сједињеним Државама се углавном сводила на економску сферу, при чему је фокус Југославије био на очекивању да ће јој Сједињене Државе обезбиједити помоћ за неопходни економски развој. Упркос погоршавајућим односима са Сједињеним Државама, Југославија је била слободна да критикује америчку спољну политику о многим питањима. При томе је југословенска влада била очигледно убијеђена да односи са Сједињеним Државама неће због тога бити озбиљно нарушени.⁵⁸

Док је „борба за мир и социјализам“ представљала основне принципе на којима се заснивала настајућа спољна политика Југославије као једине европске земље која је прихватила несврстаност, Југославија је и даље остала дубоко свјесна своје сталне зависности од Сједињених Држава, како економске тако и војне. Страх од Совјетског Савеза је надвладавао сумње према Сједињеним Државама и тиме јој омогућавао да задржи специјалне односе са Сједињеним Државама у периоду када се совјетски лидери нијесу бунили против југословенског „ревизионизма.“

Сједињене Државе су југословенску несврстану политику све више схватале као индиректну подршку совјетском продору на афроазијски простор; док су земље лагера испољавале слаб интерес за сарадњу са ванблоковски оријентисаном Југославијом, државе Трећег свијета нијесу показале превише ентузијазма за интензивирањем сарадње, страхујући од негативне реакције совјетског руководства да им пружи неопходну економску и финансијску помоћ.

Период привикавања Сједињених Држава на југословенски неутрализам био је испуњен обостраним сумњичењем и свакодневним узајамним оптужбама, које су за кратко вријеме довеле до удаљавања двије

⁵⁷ Lorejn Lis, *Održavanje Tita*, Beograd 2003, str. 265-307.

⁵⁸ Lorejn Lis, *Održavanje Tita*, Beograd 2003, str. 265-307.

стране. Ипак, у економској сфери позитиван тренд сарадње је углавном задржан, а у неким сегментима чак и појачан.

Zlatko IVANOVIĆ

THE US' PERCEPTION OF THE YUGOSLAV POLICY
OF NON-ALIGNING

Summary

Following its failure to integrate Yugoslavia into the Western military alliance, American leadership ultimately agreed with Belgrade's new political strategy of non-alliance. Still, the United States tried to retain some influence on Yugoslavia's foreign policy through a program of military and economic assistance, thus keeping Yugoslavia away from the Eastern bloc. Eisenhower and Dulles' expectations to use Tito's growing influence on the emerging non-committed countries show that they, as well as Truman, based their policy towards Yugoslavia on geopolitical instead of ideological interests. With its new political course consolidated, Yugoslavia found significant political allies, creating a new force in international relations.